

ÍRÓPORTRÉ

Rovatunkban kortárs magyar írók életművét mutatjuk be néhány oldalnyi terjedelemben – az „élő klasszikusoktól” a legtehetségesebb fiatalokig. A tárgyalt alkotók kiválasztása elkerülhetetlenül szubjektív, de a róluk szóló dolgozatban igyekszünk átfogó képet adni eddigi műveikről olyan stílusban és megfogalmazásban, hogy az az irodalmat nem szakmaként művelők számára is követhető, feldolgozható legyen, s az érettségiző diákok is haszonnal forgathassák. Az itt megjelenő esszék bővebb, bibliográfiával is kiegészített változatait két évenként könyv formájában is közreadjuk.*

DEÁK LÁSZLÓ

„Egy sorban a vásári kóklerekkel művészetünk lealacsonyodott. Azért te légy hozzá hűséges, folytasd a hagyományt. Órizz a titkot, amit átadtam, és ha elérkezik az idő, avasd be az unokámat. Légy szívós, kemény, de tartsd meg jó kedélyed. [...] A tanítás szerint művészetünk olykor veszélybe kerül, de nem pusztul ki soha. Ha keveseknek kell, senkinek se fontos, legyen egyedül a te örömed, a te végzeted. Mi lenne, ha nem hajtana ki a sovány legelőn több zuzmó? Ha nem repdesne többé szünyog és bögöly. Ezért ne kövesd, amit sokan szajkóznak, ne szolgálj a tűnő pillanatot, hanem állj a sarat, viseld könnyedén, amit rád róttam.”

(*A tűznyelő végrendeletéből*)

Sajátos parabolát deríthetünk fel Deák László pályáját elemezve. 1977 óta (ekkor jelentek meg első versei a *Mozgó Világban*) hat kötettel és egy válogatott verseket tartalmazó könyvvel lépett a nyilvánosság elé. Az elé a nyilvánosság elé, amely nem kényeztette el figyelmével. Szakmai körökben természetszerűen számon tartják, sőt nagyra becsülik költészetét, ám ennek ellenére sem beszélhetünk a recepció gazdagságáról, túlradó bőségéről, pedig költészete érthető,

* Az *Íróportrék* I. kötete már kapható. – *A Szerk.*

olvasmányos. Egyenletesen mélyülő, ugyanakkor tisztuló lírai teljesítmény, mely erős, egyenletes színvonalú a nyolcvanas évek elejétől napjainkig. Ez nemcsak Deák relatíve ritkább megszólalásainak köszönhető; tudatos, rendkívül fegyelmezett, szisztematikus munka eredménye, folyóiratainkban rendszeresen publikál költeményeket.

Az irodalomba meglehetősen későn érkezett, harmincévesen publikált először verset. Mindez korántsem értékítélet, ellenkezőleg. Első kötetén nem érezhető a pályakezdő keresgélése, tétovasága. Határozott, erős hangon szólalt meg, kérlelhetetlen pontossággal. Deák senkivel sem alkuszik; sem környezetével, sem önmagával. Egész költészetének tétje a maradás, az időzés abban, ami van, létezik. Nemcsak azt tudja, mikor kell és lehet beszélni, de hallgatni is nagyon tud. Arra a borzongást kiváltó, érthető, értelmezhető hallgatásra gondolok, amely a nagy költők sajátja. A sorok, a versek, a kötetek közötti csendek is érlelik a költészetet. S ha megsejtjük ezt a hallgatást, s érezzük a csend súlyát, akkor a beszéd is más minőségként funkcionál: pontosan az, ami, nem akar látszani semmi többnek. Ez a teljesítmény lemondással jár; Deák költészetében a folytonos, hangoskodó, sokat-mindent akaró artikuláció helyett a takarékoság dominanciája érvényesül. Láthatjuk, hallhatjuk, milyen, amikor valaki a csendből beszél. Eszünkbe sem jutna ezt a valakit félvállról venni. Legyen bármennyire frivol, könnyed, merész, érezzük: az egésznek – ennek az elementáris erejű, egybe láttatott egésznek – a tétje maga a létezés manifesztuma, ittlétünk döntővé, hitelessé tétele. S ha ez a szemben/benneállás nem is emeli Deák Lászlót a legnépszerűbb alkotók közé, a mi figyelmünket igencsak megszolgálta.

1946-ban született Budapesten. A Fazekas Gimnáziumban érettségizett. Dolgozott a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalatnál, a Magvető Kiadónál. Ezt követően az Orpheusz Kiadóhoz került, jelenleg ezt vezeti. Festőként indult, a No. 1. festőcsoport tagjaként. Képeivel 1968 óta szerepel kiállításokon. A Magvetőnél töltött évek alatt Kardos György unszolására elvégezte a „foxi-maxi” esti egyetemet (marxista-leninista egyetem).

Első verseskönyve *Magasles* (1979) címmel jelent meg, ezt követte újabb három verseskötet: *A közös csapda* (1982), *A gyarló esély* (1985) és *A változatlan hatalma* (1985). Négykötetnyi anyag birtokeában logikus lépésként adta ki válogatott verseit, *Az árvaság kora* (1994) címmel. Ezt követően meglehetősen hosszú hallgatás követ-

kezett. Csak 2003-ban jelent meg újabb könyve, a *fojtatás*. 2006-ban megjelent az *Emlékkönyv*, eddigi utolsó verseskötete.

Az 1979-es *Magasles* versvilágát a nagyváros mint téma határozza meg. A budapesti milió, a Józsefváros mikrovilága végigkísérte és -kíséri Deákot költői pályáján. Talán nem lenne dőreség pontos, leíró jellegű, epikus történetű verseit Mándy Iván novellisztikájával rokonítani. Deák tudja, hogy a városi térnek meghatározó szerepe van, bevallotta a városi emberek élményeit, életkörülményeit akarja megjeleníteni; s ebből kiindulva és szerencsés távolságot találva transzponálja költészeté az összefüggéseket. Az egész köteten ez a kitartó figyelem hagy nyomot. Deák jó megfigyelő; pontosan tudja, hogy amit figyel, a hétköznapi, profán létezés lenyomata, mégis ebben látja meg költészetének forrását. Nem ódákat vagy jeremiádokat olvashatunk a pesti milió folytonos átalakulásáról, dermedtségéről, az apró rezdülésekről, mert nagyvárosi létezésünk olyan tényezőkkel szembesít minket, amelyeket mindközönségesen groteszknek, hovatovább abszurdnak nevezünk, s amelyek tünetcsoportként aposztrofálhatók.

Deák László alkatilag erősen vonzódik az élethelyzetek plasztikus megjelenítéséhez. Objektív beszédmódja, költői attitűdje mögött érezhető (épp a megszenvedett, leküzdött, verssé formált distancia miatt) a személyes kötődés. A faramuci, kifacsart helyzetek mellett meghatározó versformáló komponens nála a hétköznapiság szürke pseudodinamikája. Deák képes az álló, stagnáló, vegetáló jelenségek leírására, a sivárság feltérképezésére, ugyanakkor arra is, hogy az állóképeket, a tárgyakat érzékletesen, kimerítő részletességgel prezentálja; így válhatnak ezek a majdnem-mozdulatlanság rekvizitumaivá, sejtve és sejtetve, hogy statikusságuk, stagnálásuk látszólagos. Az is látszik, hogy az esetlegessé váló térben a léttapasztalat döntően átalakul. Konkrétiséga elvész, felszámolódik, átlényegül; ebben az átalakulásban ragadja meg Deák a lényegét. Nem harsány, haragos, indulatos módon. Tőle távol áll mindez. A csendes beszéd, a mindennek fölé emelkedő derű az, ami lehetőséget teremt a túlélésre.

A *Magasles* tehát amellet, hogy felmutatta a nagyváros és a benne élő ember elmagányosodását, egyben tovább is lépett ez egzisztenciális hálóból. Mindez az irónia evidens létével magyarázható, amely nem felvett attitűd, hanem Deák László egyik legelemibb sajátja. Az irónia, a mindig és következetesen máshogy-megvalósulás megtapasztalása találkozik az alkotói attitűddel, s a kettő oszcilláció-

Deák László

Fotó: L. Simon László

ja nyomán, mondhatni hullámterében valósul meg az elevenség és az enyészet költészete: „emlékezz / e repedések, mállások, csorbaságok okozóira, / simítsd meg húséges bőrüket, az ismerős pórusokat, / szánkáztsd meg szemed a tornyon, a harang megcsillanó / nehéz bronzán és kötélén, / mint a padokon, ahol ültél, / ahová ültetek egykor, / betűzd ki a tűnő tintanyomokat, / ízleld újra az akác virágját, / fára mászva s leugorva, / hogy majd lábad törik, térj be kapualjakba, / állj a hűvösben, a lépcső alatt, szemben tábla: HÁZMESTER, / s egy langyos este, nyolc után, fekiidj a fűbe és térj haza.” (*Omladozó kerületben*) Ezek az elégikus hangvételű sorok jól példázzák, hogy a személyeshez – ami a nagyvárost tekintve, menthetetlenül közös – való viszonyulás miként jut érvényre az objektívnek ható poétikai eljárás-mód által, az objektív nézőpontú alanyiség a közös léttapasztalat lehetőségévé válik.

A második kötet, *A közös csapda* több változást hozott. Kiderült, hogy Deák nemcsak kitűnő megfigyelő, de rendkívül olvasott, és az olvasottakra reagálni képes szerző. *A közös csapda* tematikailag gazdag kötetében megfigyelhető a külső történések felől a belsők felé távolodás, illetve közeledés. A konkrét tér és idő még mindig fontos, de egyre nagyobb terepet követel magának: az önvizsgálat. A lélek bugyrai ezek vagy időszakos lamentációk? Korántsem. Olyan válaszok, amelyek valós kérdések implikációiként születtek meg. Az teljesen mindegy, hogy ezeket a kérdéseket ki/mi generálta, mozgat-

ta: a válasz a létértelmezés igényével és igényességével születik meg, folytatván a deáki hagyományt: takarékosan a szavakkal.

Egyre inkább a középpontba kerül a megmaradás kérdése. Jelestül: miként válik lehetővé (naponta) a túlélés; milyen módozatai vannak az ember számára a magányosság, a sivár, ingerszegény környezet, az értéktelen kapcsolatok ellenére. Deák – a számtalan viszonyulási lehetőség közül – a faggatást, a szembenézést választotta; az ambivalenciák felmutatásán túl azt keresi, miként lehet ezzel a – felfogott, érzékelt, tapasztalt – világgal együtt élni úgy, hogy a problémák megoldására csak bensőnkben vállalkozhatunk.

Ezen módozatok ontológiájának feltérképezésére vállalkozik, látóterébe emelve az itt és most valamennyi kihívását, veszedelmét. Arról viszont nem beszél (nem szeret beszélni), ami pedig nyilvánvaló: ezzel a nehézkedéssel koránt sincs egyedül. Ez *A közös csapda* poétikája: „Az új lakókhöz, glédába állított csinos egyen-otthonaikhoz / semmi közöm. De barátokozunk. Csak hiányoznak a tócsák, / a megjelölt falak. Minden hiányzik, aminek pusztulni kell. / Az Orczy téren sohasem láttam nyüszítő kutyát, nem emlékszem, / bár a kerületben sok kurrogó macska, kivert eb kóborol. / A kép mégis pontos. Írás közben sokszor hallom ezt a hangot. / Eddig azt hittem: a házak, az aszfalt, a kerület nyüszít.” (*Kiegészítés Csoóri Sándor egy sorához*)

A gyarló esély verseiben egyre markánsabban kerül a szerző érdeklődésének középpontjába a létezés tétjének latolgatása. Megszenvedett élethelyzetei, tapasztalásai az illúzió felszámolásával kiegészítve egyre inkább kemény hangon szólnak meg. A bevezető mottó, Kavafisz intelme végigvonul az egész kötetben; ha már nem tehetjük azt, amit akarunk, próbáljuk legalább azt tisztán tartani, amihez jögnünk van, az emberi kapcsolatokban és az élet élvezetében egyaránt. E kötet verseiben felerősítve jelenik meg Deák mulandóságot firtató tematikája. Foglalkoztatja az idő múlása, a test romlása, elhasználódása; emberi mivoltunk időszakosságát emeli poétikája centrumába. „Szenes ágvégek vékony, lassúdad füstjét, / ebfogak marását az elvesző megkönnyezi. / De rendet lel mindenütt. / Megsemmisítő arányosságot.” (*Episztolák 1.*) Nemcsak az etika relativitásával kell számolnunk, hanem az emberi létezés, sőt a léttapasztalatok érvényességének lassú eróziójával is; Deák ebben az egyre inkább látszattá váló térben keresi a maradás módozatait.

Nem először s nem utoljára találkozhatunk *A gyarló esély* verseiben a pályatársakat idéző, valamint a költői mesterséget faggató kér-

désekkel, melyek jelen voltak már korábbi kötetében (*A közös csapda*), és a későbbiekben is visszatérő megformálási módok lesznek. Amiért mégis e kötet kapcsán kell szólnunk róla, az a fentebb már idézett *Episztolák* ciklus. A költészetet magánbeszélgetésként aposztrofálva a megszólított csak a beszéd hiábavalóságát képes felmutatni. Deák e versorozatban teljesíti ki *A gyarló esély* poétikáját: „Pontosan kikhez szólok? / Kertelés nélkül: nem tudom. A közönség / vibráló rajza – olykor látványosan – ha fellobban, / ritkán, secundumokra. Olvasás közben mozog a szájuk. / A kérdésre, kicsodák? Végül is hallgathatók. / Megnevezéshez túl vegyes, és főként ismeretlen / társaság, kik itt élnek, fontoskodnak, megcsömörlenek / s velem halnak, de nem törvényem szerint.” (*Episztolák 4.*)

Egyszerre beszél a mesterség eredményességébe vetett kételyeiről és a közösségi létezés igényességének változásáról, végső soron a szociális elidegenedésről. Élünk, együtt, kényszeresen összezárva, de közös csak a halál. Saját törvényeink szerint élünk, a mások törvényei már nem a mi törvényeink. Deák ezzel mutatja fel a tényt: a váteszi, közösségi beszéd ideje lejárt. Marad a magányos beszéd ideje. S ezt nem lehet csak a rálátás biztonságos távolságával magyarázni. Az ember távlatban van, egymáshoz viszonyítva távlatokban él, melyek nem vagy csak töredékesen áthidalhatók. E kötetben is folytatja a pesti, városi tematikát; a megfigyelés azonban a nosztalgia édes hiábavalóságával, derűjével egészi ki. S a hiábavalóság, az elmúlt idők szomorúsága valami egészen hihetetlen, gunyoros beszédmódot implikál, melynek kiteljesedése majd az *Emlékkönny* lapjain történik. Volt, ahogy volt, máshogyan nincsen. De maradt az emlékezés, a gyarló esély, mindannyiunk alanyi joga:

Magam beleszülettem a maradék kevésbe, az árván zsolozsmázók közé. Látszólag mit sem tehetek. Kegyetlen ösztöneimet követve megbecsülést szerezhetnék, babonás félelmet keltve a szikkadt lelkekben. Mégis, érthetetlen büntudattal a régi hangot próbálgatom évről évre, utcáról utcára, mint egy holt nyelven kiáltó ószeres. Így hát nem figyelnek rám, elnéznek felettem. Viselkedésük nem sért, de mi tagadás, elszomorít. Feladatommá lett, hogy mentsem a gyarló esélyt. A gyenge, élő tövet. Ezért nem jár köszönet, hála. Még élön felelhető vagyok.

(*A teljesség elvesztése után*)

A *változatlan hatalmában* Deák megpróbálta összegezni tapasztalatait. A mindennapi jelenségek parabolikus megfogalmazása egyben a változatlanosság kijelentése és felmutatása. A folytonosan változó komponensek között újra és újra példázatosává válik egyén és világ viszonya, akár a történelmi tapasztalatot, akár az emberi létezést tekintjük. A költő az alanyiságon keresztül mutatja fel az árvaságra kárhozottatott beszéd lehetőségét; az emlékezés, a (nem érzelgős) merengés, az egyszerű tapasztalás e kötetben az anyagi és szellemi világ leltárba vétele.

Deák László szerencsésen kerüli el annak látszatát, hogy a történetek és az átéltek pesszimista, lemondó irányba engedik elmozdítani költészetét. Sokkal inkább a sztoikus lemondás az, ami meghatározza lírájának egészét. Az érzelemnyilvánítás a közvetlenség helyett közvetve történik, ha történik egyáltalán. A fegyvelmezett, logikus, tiszta versbeszéd tiszteletet parancsolóan irányítja a figyelmet költészetére. A szenttelenség mögött húzóó esetleges érzelmek felderítése, konstruálása így kockázatosává, sőt feleslegessé is válhat, ám van a versekben valami elemi erejű esztétikai minőség, a kérlelhetetlenség poétikája, a vállalt feladat terhe, amely nem biztos hogy súlyos teher, de lemondani róla nincs mód. Deák így van otthon e világban; összegyűjtve, szemlélve annyit, amennyit szemlélnie lehet: „Az ember ott-hont épít. Kiszakít egy részt / a vadonból s azt mondja: ezen élek itt, / szolgálja testemet”. Itt már a létezés, a civilizáció parabolája szerveződik, kiegészülve a döntés felelősségével: „Majd kinéz ablakán / jégvert ágyásokra, zörgő szárazokra lát / és ismételteti: rosszul határoztam.” Ha ezt hozza a civilizáció, tán az egész csupán pusztai illúzió. „Vánkosán pihenne újra gyermek, folyton kérdez; / álma válaszol: ez a kemény föld nem a tied, / de szabad vagy, szívós fajta, bármit tehetsz. [...] Mire valók a könyvek? Amit tudni érdemes / asszonyok testéből tanultam, mellet szopva, / öntudatlanul; sosem bántak velem fukarul / pólyában, szerelemben és bordélyokban.” (*Orbis pictus*)

Az *árvaság kora*, amely válogatott versek mellett új verseket is tartalmaz, együttesen jelzi az összegzés és a folytatás szándékát. A kötet címadó versét az egykori tanárának, Baránszky-Jób Lászlónak ajánlotta Deák. A vers az új verseket tartalmazó, *A gyík farka* című ciklusban kapott helyet, s az egykori mester megszólítása apropóján felidézi, keretbe foglalja azt a szellemi fejlődést, amely a közös indulás után az egyéni utak kereséséhez vezetett. A válogatott versek közé minden kötetéből bőségesen vett fel darabokat; néhányat elhagyott ugyan, de

az a takarékoság, ami versbeszédét, megszólalását jellemezte, most kamatozott. Látható, miként számolta fel teljes egészében a szerepvállalásos líra maradékát, miként vált az alanyiságot poétikai attitűddé tevő magatartása révén versvilága mégiscsak közösségivé: egy korszak jelentős, nagy gonddal megrajzolt, feltérképezett, emlékezetre ítélt lenyomatává. Mindehhez hozzávehetjük a múlandóság élményéből táplálkozó témákat, a nagyvárosi lét tematikáját, a bölcséleti líra irányába mutató verseit. Költészetét a létezés tragikumának ellenében áthatja az élet szeretete; a humoros megfogalmazás, az irónia. Az *árvaság kora* minden addiginál jobban megerősítette, amit sejtünk lehetett: Deák elmosta a határokat élet és költészet között. A kettő egy és egy a kettő.

1994 és 2003 között nem jelent meg önálló kötete. 1996-ban József Attila-díjjal honorálták addigi költészeti tevékenységét. 2003-ban jelent meg újabb könyve, a *fojtatás*; a kötet megkapta az év könyvének járó elismerést, s Deák 2004-ben Füst Milán-díjat kapott. A *fojtatás* méltó és egyben igencsak keserves, megszenvedett folytatása volt költői pályájának. A kötetben található versek megrázó hangon számolnak be a szeretett társ elvesztéséről, a pótolhatatlanság traumájáról és az újrakezdésről. Az újrakezdés azonban már nem lehetett folytatás, épp a fojtatás miatt. A fojtogató, szinte elviselhetetlen léthelyzet egyszerű, mégis magas rendű megjelenítését olvashatjuk. A szerző itt is, mint mindenhol, takarékosan beszél. A roncsolt formák, a folyamatos újrakezdések és újrakezdődések, a félbehagyott, elhagyott sorok, a mégis visszatalálás keserű öröme, az élet fanyar seíze, „a nirvána se ittközel”-je hűen tükrözik e léthelyzet tragikumát.

A kötetet záró ciklus, az *Új bőr* is mutatja: az új bőr eleven sebet rejt, elfogadhatóvá kényszerítve az elfogadhatatlant: „Ott élek én, hol éltek ők. / Még jönnek-mennek, szólnak is, / Néha, mint volt, bátorítanak, / Aztán leszidnak megint. // Nem árnyak ők, nem fantomok. / Valóak, ha én való vagyok. / És adósaim egy földi fintorral. / Én meg végleg adósuk maradok.” (*Ti sem felejténetek*)

2006-ban jelent meg az *Emlékkönny*, Deák eddig utolsó verseskötete. A kötet pontosan az, aminek címe mutatja: emlékek tára. Megspékelve természetesen az immár hagyományosnak mondható deáki derűvel, borúval, töprengő szomorúsággal, hatvan év tapasztalatával. A kötet hat ciklusba szerveződik, jelezvén mindezt. Kálnoky László, Villányi László, Kosztolányi Dezső, Radnóti Miklós, Illés Árpád, József Attila; pusztán kiragadott nevek abból a megnevezni is nehéz,

egy mezőbe transzponálódó gazdagságból, amely Deákot élete során elkísérte és kíséri. Az említett pályatársak mellett az egykori osztálytársak, valamint a jazz fenegyerekei is szerephez jutnak egy-egy rövid epizód erejéig. S mellettük – figyelniük erre is jó lesz – ott vannak a névtelenek; a sokaság, akikkel együtt gondolkodni nem sikerülhetett, együtt élni velük viszont sorsunk volt, és az is marad.

Az *Emlékkönyv* azonban nemcsak az emlékek tára, az emlékezés folyamatának próbára tétele, de Deák egész eddigi költészetének újragondolása, szintetizálása; egyre gyarapodó, lezár(hat)atlan folyamat, s ez, olybá tűnik, az ő esetében így is marad: „A világgal vagyok, amíg élek. / Kapok – adok, túrók és remélek, / rázmúdul az élőknek járó kegy. / Kitől való? Kérdezni hiábavaló, / javamra jár, létének ha van java. / Előre hajt a kétségeknek hintaja, / de bölcs szó int: far felé figyelj! / És így aztán se vége-hossza: / kábult aggyal előre! Mennék vissza, / ahogy a szívre a gyötrelmet kiossza / végzet vagy sors? Szörnyű urak. / Szörnyű játék ez, de nálunk a lap, / míg élek az asztalnál maraszt / puszta kíváncsiság és vonzalom.” (*Míg élek*)

SÜTŐ CSABA ANDRÁS